

החנוכייה

בנימין זאב הרצל

שני המאמרים המתפרסמים כאן, בתרגום חדש לעברית, חושפים בפני הקורא טפחים מחזונו של אבי הציונות, בנימין זאב הרצל. המאמר הראשון, החנוכייה, פורסם לראשונה ב־31 בדצמבר 1897 בעיתון שאותו ייסד וערך, ד' וולף. מן המאמר עולה בבירור זיקתו העמוקה לאמונת אבותיו, שאותה גילה מחדש לאחר שהבין כי היהודים לעולם לא ישתלבו בהצלחה בחברה האירופית המודרנית.

היה היה איש שבמעמקי נפשו חש בצורך להיות יהודי. מצבו החומרי היה נוח למדי, פרנסתו הייתה מצויה לו בכבוד, והתמזל מזלו ומשלח ידו אפשר לו ליצור כאוות נפשו. אמנם כן, אמן היה האיש. זה כבר חדל מלתת את דעתו על מוצאו היהודי או על אמונת אבותיו, עד אשר חזרה השנאה הנושנה והופיעה במעטה של סיסמה אפנתית. בדומה לרבים אחרים סבר גם האיש שלנו שאין זה אלא גל שעוד מעט יחלוף כלא היה. אך המצב לא השתפר אלא הלך והחמיר; ואף שהוא עצמו לא נפגע במישרין מן ההתקפות, בכל פעם הן הכאיבו לו מחדש, ואט־אט הייתה נשמתו לפצע שותת דם.

ייסורי הנפש הכבושים האלה סופם שהוליכו אותו אל מקורם, כלומר אל היהדות, ובעקבות זאת חל בו שינוי שבשום פנים לא היה מתחולל בו בימיו הטובים, מכיוון שכבר היה כה רחוק ממנה: הוא התחיל לאהוב את היהדות בכל לבו. בתחילה לא עמד אל נכון על טיבה של הנטייה המשונה הזאת, עד שלבסוף

גבר הרגש העמום והיה למחשבה ברורה: הרעיון שאין אלא מוצא אחד מצרת היהודים, והוא השיבה הביתה אל היהדות.

כאשר נודע הדבר לידידי הטובים, שמצבם היה דומה לשלו, נדו לו בראשם וחשבו שיצא מדעתו. איך יכול דבר שאין בו אלא כדי להגביר את הרעה ולהחמירה להיות מוצא ממנה? הוא, לעומת זאת, סבר כי מצוקתם המוסרית של היהודים בעת החדשה חריפה כל כך משום שאבד להם אותו משקל-נגד שהיה נחלתם של אבותיהם החזקים. אנשים לגלגו לו מאחורי גבו, היו גם שצחקו לו בפניו, אלא שהוא לא הניח להערות המטופשות שהשמיעו אנשים שמעולם לא ראה צורך להעריך את שיפוטם לפני כן להסיטו מן המסילה, ואת דברי הלצון שלהם נשא בשוויון נפש. ומאחר שפרט לזה לא התנהג בחוסר תבונה, הרפו ממנו בהדרגה והניחו לו לדבוק בגחמתו, אף שאחדים תיארו אותה בלשון בוטה יותר כשיגעון לדבר אחד.

לאחר שדעתו התגבשה גזר ממנה מסקנות בזו אחר זו, על פי דרכו הסבלנית. נתחייבו מכך שינויים אחדים שלו עצמו לא היו קלים, אף שמתוך עקשנות לא הניח לאיש לאיש להבחין בזאת. כאדם וכאמן מודרני בהשקפותיו השתרשו בו מנהגים לא-יהודיים רבים, ומתרבויות העמים שעליהן התחנך ספג דברים מסוימים שאין למחותם. איך מתיישבים כל אלה עם שיבתו אל היהדות? השאלה הזאת עוררה בו עצמו כמה ספקות באשר לצדקת הרעיון המנחה אותו. הדור שהתחנך בהשפעתן של תרבויות אחרות אולי אינו מסוגל עוד לאותה שיבה שבה מצא את הפתרון. אבל הדור הבא, אם אך יתוו לו את הדרך בעוד מועד, כבר יהא מוכן לפתרון הזה. אשר על כן דאג שילדיו, לפחות, ילכו בדרך הנכונה. אותם רצה לחנך כיהודים מלכתחילה.

בשנים קודמות לא טרח לציין את החג שדורות רבים האיר באורם של נרות קטנים את סיפורם המופלא של המכבים. אבל עכשיו ניצל את ההזדמנות הזאת כדי להעניק לילדיו זיכרון יפה לימים יבואו: מן הראוי להקדים ולהחדיר בנשמות הרכות האלה את הזיקה למנהג הלאומי העתיק. הוא קנה אפוא מנורת חנוכה, וכשהחזיק לראשונה במו ידיו את החנוכייה הזאת בעלת תשעת הקנים, ידע התרגשות מיוחדת במינה. הוא חש במשהו אינטימי, אשר הזכיר לו את בית אבא, שבו דלקו, בשחר נעוריו, אורות קטנים כאלה. המסורת הזאת לא קפאה ולא שבקה חיים. מדור לדור נמסר המנהג להדליק נר קטן באורו של נר אחר. גם צורתה העתיקה של החנוכייה עוררה בו הרהורים. מתי הומצא המבנה הראשיתי של החנוכייה הזאת? ברור שבתחילה נגזרה צורתה מצורתו של עץ:

הגזע החסון במרכז; ארבעה ענפים לימין וארבעה לשמאל, כל זוג ענפים מתחת לחברו, כל זוג וזוג במישור אחד, אלא שכולם כאחד מתנשאים אל אותו גובה. סמליות מאוחרת יותר הוסיפה קנה תשיעי, קצר יותר, המזדקר לפנים וקרוי שמש. איזה מסתורין נוצק במרוצת הדורות בצורה האמנותית הפשוטה הזאת, הלקוחה מן הטבע? וידידנו, שככלות הכל אמן היה, תמה אם אפשר אולי לנסוך חיים חדשים בצורתה הקשיחה של החנוכייה, להשקות את שורשיה כשורשי עץ. עצם צלילו של השם, שאותו הגה עכשיו באוזני ילדיו מדי ערב, נעם לו. וערב במיוחד היה הצליל בבואו מפיותיהם של תינוקות.

הנר הראשון הודלק, ולאורו סיפר לילדיו על מקורו של החג: על שיבתם של גולי בבל, על הבית השני, על המכבים ועל נס פך השמן הקטן, ששמנו בער זמן רב יותר מן הצפוי. ידידנו סיפר לילדיו כל מה שידע. לא הרבה ידע, אבל להם די היה בכך. בנר השני הם חזרו על מה ששמעו מפיו, ואף שממנו למדו את הכל, נשמעו לו הדברים חדשים בתכלית ויפים עד מאוד. בימים הבאים חיכה בכליון נפש לבוא הערב ולאורו הגובר והולך. נר בצד נר הוצבו בחנוכייה, ובכל אחד מהם יצק האב יחד עם ילדיו את חלומותיו. לבסוף נהיו הדברים כבדים מכדי שיוכל או ירצה לספרם לילדיו, כי עדיין היו קטנים מכדי להביןם.

משעה שגמר אומר לשוב אל הגזע העתיק ולהודות בגלוי בחזרתו אליו, לא התכוון לנהוג אלא ביושר ובתבונה. ואולם, הוא לא שיער כלל שבדרך השיבה הביתה תבוא על סיפוקה גם כמיהתו ליופי. והנה כך אמנם ארע. בזיו נרותיה הגובר והולך אכן הייתה החנוכייה יפה להפליא, ולאורה יכול אדם להפליג במחשבות נשגבות. הנה כי כן ניגש למלאכה, וביד אמונה התווה רישום של חנוכייה שרצה לתת במתנה לילדיו בשנה הבאה. ביד קלה צייר שמונה קנים שווי גובה המסתעפים מן הגזע המרכזי ימינה ושמאלה, כל זוג וזוג על מישור אחד. הוא לא ראה את עצמו מחויב לתבנית המסורתית הנוקשה, אלא יצר שוב היישר מן הטבע, בלי להתחשב בפרשנויות אחרות, שאף הן נותרו כמובן בנות־תוקף. הוא נשא את נפשו אל יופי חי ופועם. אבל בעודו יוצק תנועה חדשה בצורות הקשיחות הוסיף לשמור על חוקיהן, על הסגנון האצילי הישן של סידורן. החנוכייה שלו תהיה עץ שקצות ענפיו הדקים נפתחים כגביעים, ובגביעי הפרחים האלה יוצבו הנרות.

מחשבות אלו העסיקו אותו כל השבוע. ביום השמיני האירה השורה כולה, רבבות הנר התשיעי הנאמן, הוא השמש, שבדרך כלל אינו אמור אלא להדליק

את האחרים. זוהר גדול נגה מן החנוכייה. עיני הילדים ברקו. בעיני ידידנו נעשה המעמד הזה משל להתלקחות האומה. תחילה נר אחד, ועדיין אפילה סביבו, והמאור הערירי עגום למראה. אחר כך נמצא לו חבר, ואחריו עוד אחד ועוד אחד. החושך מוכרח לסגת. אצל הצעירים והעניים ניצת האור ראשונה, ואחר כך מצטרפים האחרים, כל שוחרי הצדק, האמת, החירות, הקדמה, האנושיות והיופי. משעה שכל הנרות האלה דולקים, אי־אפשר שלא להשתאות ולשמוח על המעשה הגמור. ואין לך תפקיד המסב אושר גדול יותר מתפקידו של שמש האור.
